

Szab M t

Glob lis kommunik ci ,

civil t rsadalom, tiltakoz s

„Demokrácia és új médiák, olyan ez, mint régi bor új tömlőben”. (Leggewie 1997)

„Az a feltevés, hogy több internethasználat több demokráciát jelent, téves. A tökéletesen behálózott társadalom autokratikus formákat ölthet”. (Mansell és When 1998)

„A globalizáció megkérdőjelez egy sor fogalmat, felfogást és érdekeket, amelyeket a nemzetállam és a demokrácia történeti összefüggései határoztak meg. A demokratikus értékek (szabadság, egyenlőség, szolidaritás) újrafogalmazása elkerülhetetlen.” (Mény 1999)

Ez a munka részlet egy hosszabb tanulmányból, amely az MTA által támogatott „Regionális fejlődés és mikrointegráció a Nyugat-Dunántúlon” kutatás keretében készült, amelyben a szerző kutatóprofesszorként vett részt a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Európa-tanulmányok Intézetében Szombathelyen.

A nyilvánosság szerkezetváltozása, a társadalmi kommunikáció és a demokratizálódás összefüggései a polgári korszak, a modernizáció fejlődésével kerültek a társadalomtudományok és a társadalmi gondolkodás homlokterébe. A reformáció és a könyvnyomtatás fejlődése, a sajtótermékek palettájának kialakulása a liberális és a konzervatív, majd a szocialista irányzatokkal, a fasizmus és a kommunizmus felhasználta rádiózás mutatja, hogy a demokratizálódásnak a politikai és szellemi mozgalmak kommunikációs struktúráinak változásaival való összefüggése hosszabb történeti távon érvényesül. A 21. század újra változást, átalakulást kíván hozni ezen a területen. A mobil elektronikus kommunikációs technikák és a világháló léte (Nyíri 2001) az egyének és a kis, önkéntes csoportok olyan kommunikációs lehetőségeit nyitotta meg, amelyek felbomlasztják a hagyományos politikai kommunikáció csatornáit, illetve azokkal párhuzamosan új csatornákat alakítanak ki, amelyek újrendezik a régiók világát (Virilio 2002; György 2002). A bürokratizált, a tömegmédiákra építő politikában margóra kerülő kis, aktív, innovatív csoportok képesek üzeneteiket globálisan eljuttatni potenciális támogatóikhoz, s ezáltal személyes és anyagi erőforrásokat mobilizálni (Comor 2001).

Az NGO-k nagyon hatékonyan képesek voltak profitálni az új kommunikációs technológiák használatából. Korábban a telefon és a fax volt kommunikációik médiuma. ...az e-mail és a world wide web átalakították az információáramlást közöttük és támogatóik között. ...Az internetalapú technológiák segítettek a hatékony hálózatok létrehozásában... A legfontosabb az volt, hogy a web elősegítette az akciókat az információk alapján, például az üzenetek küldését a vezetőknek, avagy messzi országok NGO-jainak támogatását. A kritika csatornájának biztosításával lehetővé tette, hogy az egyének és csoportjaik részt vehessenek az állam- és államközi ügyekben, és ezáltal a web révén kiterjedt a globális civil társadalom „demokratisztere” (Warkentin és Mingst 2000: 250–251).

Az internet a szabadság és az ellenőrzés új dilemmáit veti fel. A message mindenki számára hozzáférhető a globális eliten belül, azonban a politikai-adminisztratív ellenőrzés szervei is újrendezik hatalmi pozícióikat, és felvállalják az új kommunikációs területek és az új szabadságkörök kicenzúrázásának feladatát. Nincs más választásuk, hiszen a globális elektronikus kommunikációs hálózatok mobilizációs lehetőségei megnyilvánulnak az olyan globálisan szervezett globalizációellenes akciókban is, mint a „counter-summit” (ellen-csúcsok) kultúrája, a „hackerizmus”, és a gyakran a globális terror eszközeivel is globalizált lokális konfliktusok sorozatai (zapattisták, iszlám fundamentalizmus)¹(Castells 1997).

Globalizáció és a politika

A politikatudománynak is meg kell kísérelnie számot vetni azzal a kihívással, amelyet a mobil kommunikációs technika és a világháló hordoz (Nyíri 1998, 1999; Pintér 2000; Kovács 1998). A politológia alapkérdése, a hatalom problémája – az úttörőnek tekinthető politikai és társadalmi kommunikációkutatónak, Karl Deutschnak (1986) a 20. század második felében fogalmazott előrejelzése szerint – egyre inkább az információ és az információáramlási csatorna ellenőrzésének kérdésévé válik, gondoljunk például a 21. század terrorellenes globális küzdelmének technikáira s az azokat kísérő kampányokra. Az imázsok konfliktusai, konkurenciája és kooperációs rendszereinek kiépülése párhuzamosan zajlik a globális tömegmédiában és a világhálón, valamint a személyes elektronikus kommunikációk jelrendszerének kommunikatív tartalmában² (lásd még Benczik 2003). A hatalomhoz hasonlóan a legalapvetőbb politikai kategória, a konfliktus, és a politika folytatása a legkülönbözőbb eszközökkel, köztük a háborúval, a cyberspace és a mobil

¹ Die Welt der Muslime. (2002): Internationale Politik, Vol. (57): 3. Tematikus szám.

² A XXI. század kommunikációja. A konferencia összefoglalója. In Világosság, 2003(1–2): 121–129.

kommunikáció terén egyaránt és összefüggésben zajlik. Az állam, a politika oly fontos és központi szereplője, nem találja meg többé saját erőszakmonopol-területét, kicsúszik alóla a globális kommunikációs láncolatokkal összekapcsolt és elválasztott civil társadalom pillérjeiben, amelyek államok felett és alatt húzódó stabil struktúrákat alkotnak és rendeznek újjá. Az állam globalizálódik éjjeliőreivel és csendőreivel, hatalma a globális ellenőrző funkciók alá kell, hogy rendeződjék ahhoz, hogy fennmaradjon. A globális csendőrség pedig gondolatrendőrség lesz, amely a tolerancia problémáit újfogalmazva globális elleneltek globális szervezkedéseinek nyomán igyekszik haladni. A 19. század politikai krimije egy utcában, társaságban, városban vagy intézményben, a 20. századé az autós üldözésekkel az ország sorompóval elválasztott terében, a repülőgépekkel az államok felett, a 21. századé pedig számítógépes kommunikációk arctalan és lokalizálhatatlan globális terében zajlik az üldözők, az állam, a Rend szolgálói, illetve a Rend ellenségei, megváltoztatói, a másként gondolkodók között. Hová lesznek ebben a harcban az emberi jogok és a pluralizmus játékszabályai, a jogállami eljárások közös standardjai? A szabályok lépnek a helyükbe, amelyek a jogállam előtti időben a bunkós csendőr és a forradalmárok között, a cenzor és a lapszerkesztők között dívnak, mert a jogállam a szuverenitáshoz, az emberi jogok a demokráciához, mindkettő pedig a régi „vesztfáliei” típusú, a globalizáció előtti szuverén területi államhoz³ kötött. Újra rendeződnek tehát a demokráciának a pluralizmus és az emberi jogok erős kereteivel határolt perspektívái, és a 21. század kaleidoszkópján új mozaikok jelölik a régi politika lapfogalmait.

A régi paradoxonban – mely szerint a politikai közösség határaitól szóló döntés autoritatív döntés kell, hogy legyen – az exkluzivitás jelenik meg, amely kívül tartja a határon túliakat, az internet demokráciája újra rendezheti. A közösség

öndefiníciós hatalma inkluzívvá válhat. Mindenki csatlakozhat, tekintet nélkül korra, nemre, fajra, egyetlen picike feltétellel: legyen csatlakozása (connection), és képes legyen kommunikálni a cyberspace angolján. Azaz, az új honorácior elitet a „Besitz und Bildung” már nem a helyi birtok és a közös jobb iskola akcentusával jelöli, hanem a megszerzett byte-mennyiséggel, valamint a homepage-gyártás és a levelezőhálózat-menedzselés globális készségeivel. A birtok a hardware, a műveltség a kapcsolatteremtés. Újraformálja az internet az elit és a tömeg, az elit és az ellenelit központi jelentőségű koncepcióit is.

Mi marad a régi irányzatfogalmakból, avagy mi lép a helyükbe? Ez kedvelt tematikája a politikaelméletnek, és jól használható a barát és az ellenség kijelölésére. A bal és a jobb, a liberális és a konzervatív, no meg a szocialista és a nacionalista meg a többiek mindig újabb és újabb szerep, és munkamegosztásban rendezik újra soraikat. A globális civil társadalom 21. századi koncepciói ugyancsak lehetőséget adnak az újragondolásra a globalizáció radikális és mérsékelt híveinek elkülönítésével, illetve az alternatív és a konzervatív szerepek elkülönítésével.

Helmut K. Anheier, a Globális civil társadalom 2001 évkönyv egyik szerkesztője és szerzője szerint az új pozíciók, s egyben politikai irányzatfogalmak az alábbi módon szelik át a meglévő törésvonalakat és közösségeket (Anheier 2001)

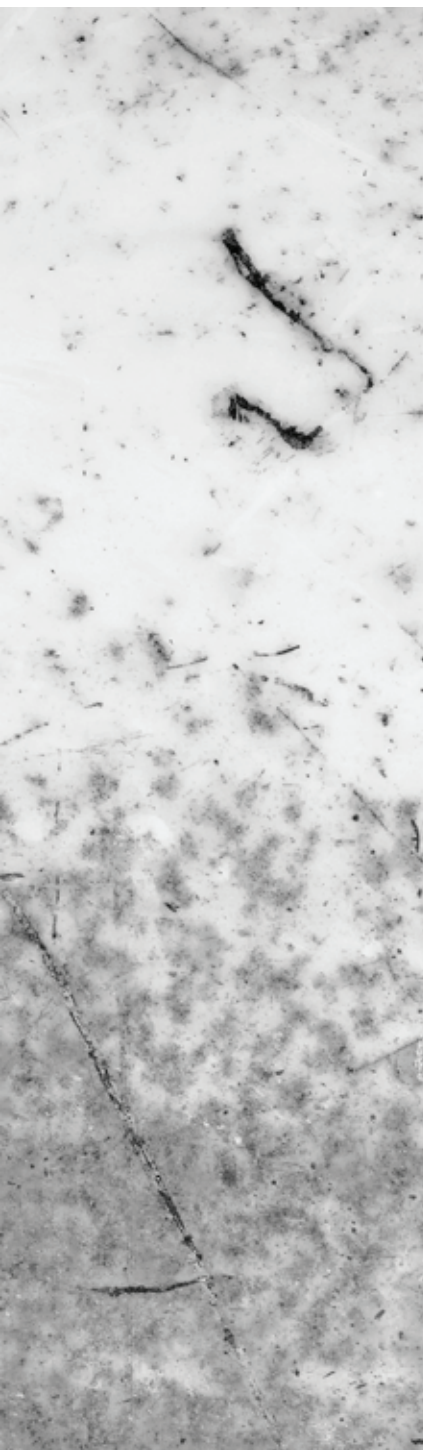
§ A globalizáció támogatói

A transznacionális business és támogatói, a globális kapitalizmus hívei nem látják ellenőrzésének a szükségességét, a dereguláció és a szabad piac feltétlen hívei igazságosnak tartják az emberi jogok nevében vezetett háborúkat.

§ A globalizáció elutasítói

Az antikapitalista társadalmi mozgalmak, de a fundamentalista nacionalisták és az erős nemzetállam hívei is idetartoznak. A bal és a jobb oldaláról azok, akik a nemzeti szuverenitást védelmezik, a technológiák és a piacellenőrzés, szélsőségesen a felszámolás hívei, a beavatkozás tilalmát hirdetik.

³ Stern (2000); Sassen (1991, 1998); Albrow (1998); Beck (1998a, b); Zürn (1998).

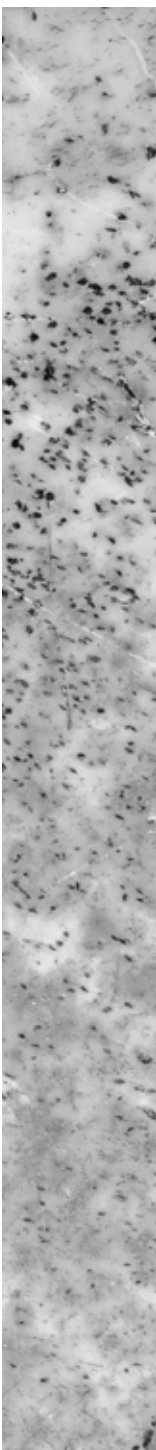
§ A mérsékelt globalisták

A nemzetközi szervezetek, társadalmi mozgalmak és networkjeik civilizálni akarják a globalizációt, a technológia és a piac társadalmi ellenőrzés melletti fejlődését kívánják elérni, az ökológiai és szociális szempontok vonalán a globális civil szolidaritás és az emberi jogok érvényesítése mellett vannak.

§ Alternatívok

Grass-roots csoportok. Társadalmi mozgalmak és networkjeik, kiválás a globális világból, saját alternatív életmód, alternatív ökonómia, a civil társadalom akciói helyettesítsenek mindenféle állami erőszakot, a tiltakozás kiszélesítésének programja.

A fenti szisztematika csak az egyik a kedvelt kockakombinációk köréből. Alapfeltevése, hogy az új konfliktus és irányzati szerkezet felülírja, felülírta a régit, és új politikai kombinációkat és szövetségeket tesz lehetővé. Hogy ilyesmi lehetséges, azt bizonyítottnak tekinthetjük a 20. század alternatív mozgalmi kapcsán átalakult jobb- és baloldali sémák, valamint a szociáldemokrácia ezredvégi harmadik útjai kapcsán (Szabó 1989: 237–247; Dalos–Kiss 2000: 47–79). A 19. század nem rendelkezik a 20. és a 21. század politikája felett olyan meghatározó erővel, amely ne engedné meg a hagyományos törésvonalakon kialakult politikai és szellemi szereposztások újjrarendezését. Ennek mértéke és milyensége persze mindig változó és vitatható, ahogyan ezt az alternatív mozgalmakból, avagy a szociáldemokrácia harmadik útja körüli vitákból megismerhettük. A konzervatív múltba nézés és a futurista jövőbe veszés között a politikai konfliktusok és irányzatok új térképe rajzolódik ki a szemünk előtt a globalizáció tartalmi és morfológiai kihívásai kapcsán (Molnár–Kiss 1999; Glatz 1997: 49–113; Sassen 2000). A fenti séma egyik problémája ugyanis mindenképpen az, hogy elsődlegesen, avagy majdnem kizárólagosan csak szubsztantív kérdésekre orientált, és nem alkalmazza önálló elemzési szempontként a társadalmi-politikai konfliktusmegoldás és artikuláció formáinak és infrastruktúrájának szempontjait. Úgy tűnik ebből a sémából, mintha lennének eleve adott alanyok és képleteik, amelyek az új kérdések hatására újjrarendeződnek, esetleg új alanyok avagy kombinációk, pl. új mozgalmak, új szövetségek jelennek meg. Azonban maguk az artikulációs és konfliktusmegoldási képletek is átalakulnak, és nem csupán az új kérdésfeltevések szubsztantív tartalmainak és az azokkal kapcsolatos alternatíváknak a hatására. Amellett, hogy nem azonosítható

itt sem az új jobb, sem az új bal, hanem a más típusú kérdésekre adott válaszok közössége és különbsége újrendezi a tradicionális szerepeket immár sokadszor, az alanyok köre és kommunikációs struktúrája is megváltozik. Az elit különféle csoportjai és az ellenelit szerveződései egyaránt pártpolitika feletti és alatti Anheier sémájában. Ez egybecseng a politikai pártok újabb funkcióváltozásairól szóló irodalom bizonyos megállapításaival (Fritz 2001), azonban cáfolja azt az állítást, hogy a pártok mellett és felett a nemzeti és a nemzetközi, avagy a globális politikában csupán politikamentes NGO-k jönnek létre. A társadalmi mozgalmak és a civil csoportok politikaértelmezése más, mint a pártoké, és e szerint a – mobilizációt egy speciális témakomplexumra és támogatói köre a tiltakozások eszközével koncentráló – politikaértelmezés szerint igenis politizáló mozgalmak sorakoznak fel avagy rendeződnek újjá a globalizáció kihívásai körül. Amellett, hogy a globális politikában nem pártok, hanem a globális civil társadalom csoportjai szerepelnek, megjelenik kommunikációs csatornáik újdonsága, sajátos szerepe is. A pártok és parlamentek politikai kommunikációja is átalakul, de nem tűnnek el meglévő, konvencionális formái. Az új politikai arénák új, nem sok hatalommal és beleszólással rendelkező szereplői azonban nagymértékben függenek az új kommunikációs csatornák nyújtotta gyors kapcsolatteremtési lehetőségektől a határok és pártok felett, a politikai kiscsoportok, a kezdő társadalmi szerveződések a cyberspace közvetítése révén hozzák létre kommunikációs hálókat, virtuális közösségeket, amelyek többnyire precedens nélküliek. Más lesz tehát a mobil, globális elektronikus kommunikáció szerepe a pártok és a globális civil mozgalmak körében.

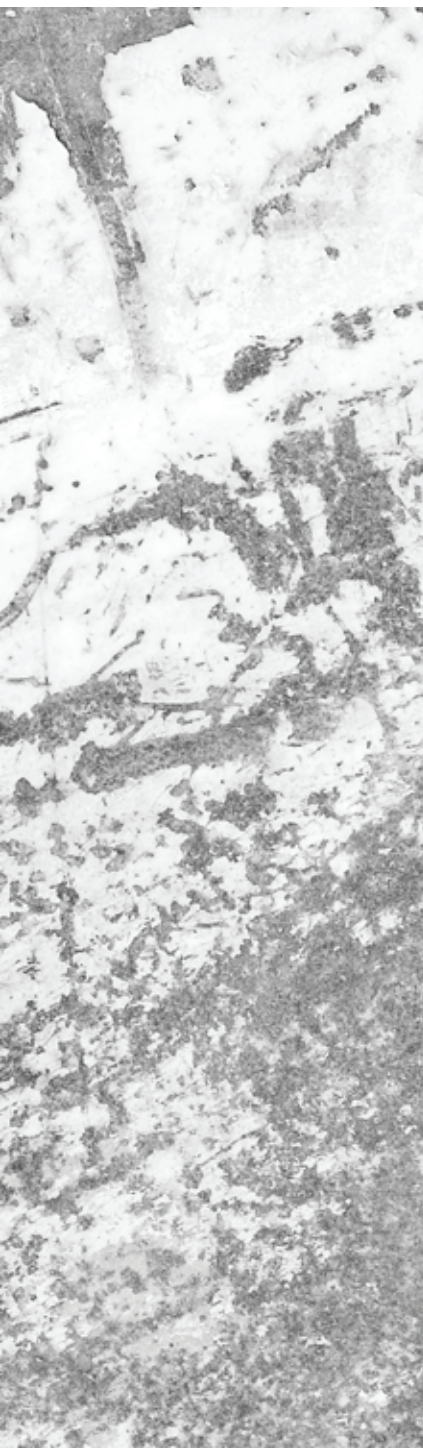
Az internet és a globális civil társadalom

Ahogy John Naughton, az említett Globális civil társadalom 2001 „Internet és a globális civil társadalom” című fejezetének szerzője írja:

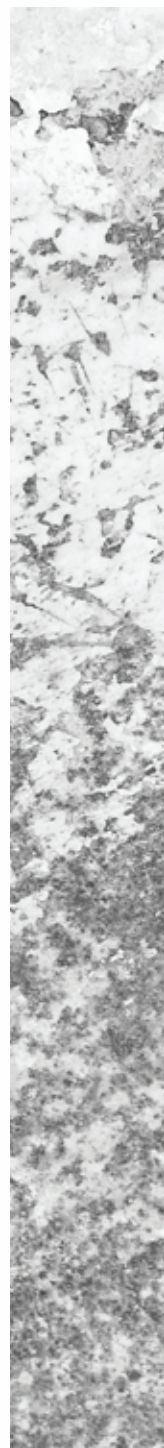
Az internet hatalmas lehetőségeket nyit meg azoknak a csoportoknak a számára, akik a konvencionális hatalmi struktúrákon kívül működnek. Ezt az információt és a kommunikációs logisztikát megváltoztatása révén teszi lehetővé. A civil társadalom intézményei az internet „korai alkalmazói” voltak, akik eredményesen és hatékonyan használták fel a hálózatot saját céljaikra és tevékenységeik koordinálására. Mindez nem meglepő a Háló libertárius ethosának és decentralizált szerkezetének az ismeretében (Anheier 2001: 147).

A hozzáférés esélyei azonban, ahogy fentebb is utaltunk rá, egyenletlenek, és a hagyományos centralizált és merev struktúrák még olyan hatalmi pozíciókkal rendelkeznek, amelyek lehetővé teszik az ellenállást az új politikával szemben. Új ellenőrzési rendszereket dolgoz ki a hatalmi elit, amely igyekszik fékezni a változásokat. Nem lehet oly módon érvelni, mely érv szerint az internet szerkezete a káosz szabadságát és az ellenőrzés hiányát hozhatná magával. A hagyományos politikai és gazdasági szervezetek és csoportok ugyancsak élnek az új lehetőségekkel, és ellenőrzésük alá vonják a szabadság új területeit.

Az internet tehát nem dönti el a konfliktust, hanem annak új megjelenési formáit, arénáit definiálja. Az evolúciós előny az új politika aktorainál nem kétségszemből látható, és az evolúciós hátrány a régi politika oldalán nem kiküszöbölhetetlen. Nem az emlősök és a dinoszauruszok találkozása zajlik a globális kommunikációs térben, hanem újrendezett keretekben ismételt, de új tartalmakkal fogalmazódnak meg újból a politikai konfliktusok. Naughton és munkatársai különböző fogalmi tisztázásokat tartanak

szükségesnek az új politikai kommunikáció problémáinak értelmezése szempontjából. Nem csupán internetről van szó, hanem a mindennemű Computer Mediated Communication (CMC), illetve azon belül a Virtual Civic Space (VCS) helyzetéről. Hiszen a mobil elektronikus kommunikációs technológiák szélesebbek az internetnél és a komputernél is (az új generációs „mobiltelefonok”, kézi információmenedzserek), azon belül pedig nem csupán civil kommunikáció zajlik, hanem például az „e-commerce” és az „e-government” is. Piac, Kormányzat és Civil Társadalom szentháromsága tehát ismét megjelenik, akárcsak a 17–18. század realitásaiban és gondolatvilágában, de most megkettőződik virtuális és reális térre. A két tér közötti viszony alapproblémáinak egyike a reprezentáció, de új formájában, nem a képviselők és a képviseltek, hanem a virtuális térben részt vevő és alakító, illetve a reális térben működő egyének viszonyaként. A virtuális közösségek háttérének vizsgálata (Sándor 2003; Ujhelyi 2003) gyakran „egyemberes” NGO-kat mutat, és a virtuál-reál viszony nagyon különböző a fejlett OECD-társadalmakban, ahol nagy a hozzáférési sűrűség a társadalomban, vagy az OECD-n kívüli világban, ahol régiókban és lokalitásokban egy-egy kapcsolódás található meg. A „képviselet” eme új problémája a legitimitás kérdését veti fel a „virtuális civil térben” mozgó kisebbség, illetve annak társadalmi-kulturális kontextusa, hálózatai között. A másik vonalon a korai internet libertarizmusának visszaszorulását tapasztalják, és további előrehaladását prognosztizálják a kutatók az „e-business” és az „e-governance” hatására. A piac és az állam ellenőrzik és instrumentalizálják a virtuális teret, saját társadalmi-politikai terükké igyekeznek formálni, felelevenítve a „kábelozott társadalom” negatív utópiáit (Krajcsi 2000), amelyek az új technológiák tömeges használatát megelőzően eléggé dominálták a diskurzust. Nem indokolt az a magát technológiai determinációs alapokon igazoló optimizmus, amely a virtuális teret az önkéntes közösségek és mozgalmak hálózatainak tulajdonítja (Korten 1996; Masuda 1988; Naisbitt 1982), hiszen a technológia sokféleképpen alkalmazható, és a piac és a kormányok érdekeiket vehemensen érvényesítik ezen a területen is. A magánélet eróziója, illetve a kommercializált manipuláció terjedése éppúgy lehetséges, mint az autonóm közösségek „globális reneszánsza” az új kommunikációs technológiák révén. Az az érvelés azonban nem elhanyagolható, hogy az új kommunikációs technológia éppen a „gyenge kötések erejével” bíró szociális hálókat (Korten 1996: 357–375; Granovetter 1991) erősíti meg látványosan, hiszen

a piac és az állam intézményei ezekkel szemben jóval erőteljesebb „reál” gyökerekkel bírnak. A „hatalomnélküliek hatalma” jobban megnő, mint a hatalmasoké az új terepen, de a növekmény nem biztos, hogy minden esetben ellensúlyozza a kiinduló helyzetben adott jelentős egyenlőtlenséget, amely az utóbbiak javára áll fenn. A CVS kontúrjainak és profiljának megismerése csak szisztematikus vizsgálódás alapján lehetséges, amely a kapcsolati adatokat és a különféle politikai kommunikációs csatornák tartalomelemzését egyaránt elvégzi (vö. Benczik 2003; Sándor 2003). Azonban a kulturális és a hatalmi dominanciák itt is megmutatkoznak az angolul beszélő, USA-beli fehér ember javára, ahogyan azt a globalizált elit és ellenelit kritikái megállapítják.

Az internet és demokratizálódás, az új globális, virtuális civil társadalom fejlődését tételezik fel a globális mozgalmak utópikus célkitűzései. Álljon itt például a Seattle-i nyilatkozat. Polgárok formálják a hálózati társadalmat című, interneten aláírásra javasolt dokumentum:

A világ globalizálttá válik, és a kommunikációs technológiák fontos elemei ennek a folyamatnak.

Az emberi faj olyan kérdések sokaságával szembe-sül, amelyeknek nem szentel kellő figyelmet.

A világ civil társadalmának hatalmas és nem kel-lőképpen kihasznált erőforrásai vannak: a kreati-vitás, a szolidaritás, a tudás és az elkötelezettség, amelyek segíthetnek e problémák megfelelő meg-közelítésében.

Azonban a civil társadalmat alulértékelik, és veszé-lyeztetve van.

Az információs és kommunikációs technológiák széles lehetőségeket nyújtanak a civil társadalom-nak a nevelésre, az egészségfejlesztésre, a kultúrára és a művészetekre, a szociális szolgáltatásokra, a társadalmi aktivizmusra, a vitára, a problémák megfogalmazására és a demokratikus kormány-zásra.

Aktív informált polgári részvétel a kulcsa a hálózati társadalom kialakításának. Új „nyilvánosságra” van szükségünk.

A politikai kommunikációs technológia azonban nem önmagában vett üzenet. A grass-roots és az elit, a civil és a kormányzati, a gazdasági és a politikai oldal egyaránt felhasználhatja saját célja-ira. Nincsen inherens demokratizáló potenciálja, azonban az új esélyek teremtése a mindenkori kevesebb eséllyel bírók, az elleneltek számára – akik megkísérik magukat a nem elit, a kapcsoló-dás nélküli tömeg virtuális képviselőének bemu-tatni – érdekesebb. A kis szervezetek, az aktivis-ták hálózatai, a baloldali-libertárius csoportok komputerhasználata valóban az emancipatorikus diskurzus irányába mozdíthatja a világot? A valós kirekesztettség és a virtuális részvétel viszonya ellentmondásos lehet. Hasonlóan kétarcúak a főként lokális szinten gyakorolt „e-government” kísérletek, amelyeknek résztvevői a projektekben egyaránt látnak a politikai részvételt elősegítő új formát, avagy a döntésekhez a deliberatív folya-matokkal létrehozott nagyobb legitimitációt. Más érvelés szerint az új személy- és csoportfüggő kommunikációs esélyek a politika régi és hagyo-mányos értelmét, a „köz-össéget” ássák alá, s a fraktualizálódó, mozaikká váló, széttöredezett résznyilvánosságok halmazát helyezik az egykori Nyilvánosság helyére. A levelezőhálózatok és a projektek áttekinthetetlenül globális aktivizmusa tökéleteszi a cselekvésnek és a gondolkodásnak a civil társadalomban és mozgalmakban a bürok-ratikus szervezetekkel szemben megőrzött „köz-össéget”.

A nyilvánosság, a mozgalmak és a demokrácia új virtuális térben zajló civil kommunikációval történő kihívása újrendezi a politikai tér alanyait és szerkezetét, de nem nyit talán olyan gyökere-sen új fejezetet, mint azt a technológiai optimiz-mus vagy az antiutópia pesszimizmusa mutatják. A „globális kormányzás” korában a demokrácia keretei újrafogalmazódnak, amely kihívásokat és továbbfejlődési lehetőségeket is hordoz, de nem

jelenti sem az apokalipszist, sem pedig a Kánaánt, sem a totális szabadságnélküliség, sem a korlátlan szabadság demokráciáját.

Kiss Balázs politológus kutatási koncepciójának summázataként így jelöli ki az új kommunikációs technológiák és a radikális politikai változás prognózisai közötti viszony értelmezési tartományát a demokratikus optimizmussal és a „délà vu” szkepszisével szemben:

Az elmúlt évszázadok során a mindenkori kortársak hajlamosak voltak ugyanolyan vérmes politikai reményeket fűzni az egyes éppen létrejött és elterjedőben lévő kommunikációs eszközökhöz, mint manapság az internethez. Ezeket a reményeket rendre csalódás követte. Csakhogy, másfelől, a szakirodalom szerint alaposan megváltozott annak idején a politikai kommunikáció, de a politizálás általában véve is azért, hogy megjelent a rádió avagy a televízió... Nagyon is meglehet tehát, hogy a politika nem változik meg radikálisan az internet elterjedésétől, de bizonyára nem marad teljesen ugyanolyan sem, mint addig volt (Kiss 2001: 260; Kiss–Boda 2001).

A prognosztikus kérdésfeltevések vizsgálatában az internet, a globalizáció, a demokratizálódás és a civil társadalom viszonyában a 21. században próbálkozzunk meg a „posztacionális korszak” demokratizálódásának és az új kommunikációs médiumok összefüggéseinek néhány dilemmája felvetésével és vizsgálatával Claus Leggewie és kutatócsoportja megközelítése kapcsán. Claus Leggewie (1997) úgy véli, hogy az elitista és a részvételi demokrácia típusainak és versengő koncepcióinak újraértelmezését, a korábbi viták folytatását teszik lehetővé a 21. század új kommunikációs lehetőségei. Tehát, mint mottóként idéztük, a régi (jó) bor az új tömlőben – még akkor is, ha az új médiumok új esélyei talán több teret hagynak a részvételi és közvetlen demokratikus kezdeményezéseknek. Szerinte az új elektronikus nyilvánosság bizonyos értelemben a korábbi kommunikációs formák foglalatja.

Az internet integrálja a közvetlen szóbeli kommunikáció potenciáljait (beszélgetés, telefonálás) a nyomtatott médiumokéval (levél, röplap, újság, könyv, fax) és az audiovizuális médiumokéval (rádió, televízió, videó). Megnöveli kapacitásait (a magasabb befogadó- és archiválóképesség révén) és tranzakciós sűrűségüket (mint many to many médium), valamint csökkenti tranzakciós költségeiket. Ugyanakkor megnöveli távhatásukat (mint globális hálózat), kioldja az információkat tér-idő kontextusukból (virtualizáció), amivel ugyanakkor természetesen az információnyereség feldolgozásának a költsége is megnövekszik. A cyberspace kommunikációja bizonyos mértékig hely, idő, és valamilyen szempontból szerző nélküli kommunikáció egyben. Az interaktív kétcsatornás kommunikáció feloldja a hagyományos adó-vevő viszony hierarchiáját, amennyiben minden résztvevő fogadó és küldő szerepekkel egyaránt rendelkezhet. A hálózati kommunikációnak nincsen többé rögzített központja. Ez a helyzet relativizálja a korábbi gate keeper szerepeket a vélemény- és akaratformálásban („régí média”, pártok és érdekszervezetek), kikerüli cenzúrájukat és manipulációjukat, ugyanakkor azonban új társadalmi hierarchiákat és kommunikációtechnikai szűk keresztmetszeteket teremt (Leggewie 1997: 3, kiemelések az eredetiben – SZ. M.).

Leggewie véleménye szerint így az új médium foglalatát adja a parokiális-szegmentált formáktól kezdve a nemzeti, nemzetközi és globális-lokális kommunikációs képleteknek. A politikatudomány számára az új médiák, az internet kérdésfeltevéseit a policy-politics és polity hármasságának⁴ megfelelően rendszerezi (1. tábla).

⁴ A háromféle típusú politikaértelmezés kifejtése, vö.: Bayer József (1999: 101–266).

1. tábla. <i>Az internet szerepe a politika folyamatában</i>	
Az igazgatási racionalitás eszköze	Policy
A telekommunikáció-politika tárgya	
A konvencionális politikai kommunikáció új médiuma	Politics
A politikai participáció és deliberáció autonóm médiuma	
A nyilvánosság új struktúráváltásának motorja	Polity
A demokrácia és a technológia viszonyának problémája	

Leggewie szerint „a komputerok közvetítette kommunikáció önmagában sem nem demokráciabarát, sem nem demokráciaellenes” (1997: 15). Úgy véli, hogy az egyik legnagyobb probléma az elit-tömeg exkluzív viszonyának újratermelődése az elektronikus kommunikációhoz való korlátozott hozzáférési lehetőségek miatt, és az „internet körüli csatában” a régi politika és a demokrácia-konfliktusok az újakkal együtt jelennek meg, önmagában tehát nem jelent új minőséget, hanem a konfliktuskihordás új terepét, médiumát, arénáját nyitja meg.

Rendszerezi az internetalkalmazás terepét, lehetőségeit a demokratikus akaratképzési folyamatban, amellyel az általában folyó globális-totális vitatkozás helyett szelektív és intézmény-, illetve kommunikációsforma-specifikus kutatások és elemzések lehetőségét nyitja meg „az” internet és „a” demokrácia viszonyáról folytatott, az általánosság szintjén semmitmondásra kárhuztatott álproblémák helyett (2. tábla).

Leggewie példás szisztematikája a problémák szelektív felvetéséhez segíthet hozzá. A minden érték egyszerre való pozitív avagy negatív utópiákba illő újragondolásának szintje sem nélkülözhető a demokráciaelmélet alapproblémáinak újrafogalmazásához, de a politika- és a társadalomtudományok vizsgálati szintjén operacionalizációs összefüggéseket kell azonosítani a kutatási problémák értelmes felvetéséhez és a stratégiák kialakításához. A globális civil társadalom avagy a behálózott társadalom alternatíváinak szintjén aligha juthatunk tovább olyan megállapításoknál, mint Edward Comornak, a Kommunikáció szerepe a globális civil társadalomban: erők, folyamatok, perspektívák című tanulmány szerzőjének összegzése.

Az új technológiák alkalmazása avagy az életstílus szintjén való elsajátítása a társadalmi mozgalmakban és másutt elősegítheti az adatok cseréjének felgyorsulását és a tevékenységek térbeli koordinációját, de paradox módon csökkentheti a közösségek reflexiós szintjét, gyors mobilizációt inspirálhat, de kevés időt hagy a kritikai reflexióra (Comor 2001: 405).

A szervezeten belüli demokrácia kérdései a globális NGO-kal kapcsolatos gyakorlati tapasztalatok értelmezései alapján égető módon jelennek meg a globális-virtuális-civil hálózatok szintjén, amikor a szervezeti identitás fenntartásához szükséges menedzsment és anyagi-személyi erőforrás-mobilizáció funkcióinak ellátása mégiscsak szükséges. A kortárs civil társadalom több elemzője szintén a pesszimista következtetések felé hajlik a tekintetben, hogy a szervezetfejlesztés és a menedzsment problémái mennyire helyettesíthetők a gyors és olcsó virtuális kommunikációs potenciálok révén (Della Porta–Kriesi–Rucht 1999; Klein–Koopmans–Geiling 2001; Brunnengraber–Klein–Walk 2001). A virtuális mozgalmak és közösségek és a globális világ realitásai nagymértékben eltávolodhatnak egymástól, a kapcsolat egyre nehezebben jön létre, a legitimáció egyre fogy, a mobilizált elit és ellenelit egyre szűkebbé válhat a virtuális helyett a valódi realitások problémáiban sínylődőkhöz képest. A szakadék nagysága az ún. „fejlődő világ” csúcsain is érzékelhető, mint azt az ENSZ jelentése aláhúzza.

A bulletin board service, avagy a world wide web, news groups és az elektronikus kommunikáció más olyan formái, amelyek az ipari államok tudósait arra ösztönözték, hogy radikális változásokat jelezenek előre a demokrácia

2. tábla. *A kommunikációs típusok, a politikai funkciók és a célok rétegei az internet használatában*

Kommunikációs típus	Funkciók	Célok
One-to-many	Polgári információ	Polgárérzet
	Transzparencia	Polgárokhoz közeli közigazgatás
Many-to-one	Elektronikus petíció	Résztétel a tervezésben
	Tele-választások	Elektronikus demokrácia
Many-to-many	Vitaforumok	Deliberáció
	Közösségi hálózatok	Community empowerment

Forrás: Claus Leggewie: Netziens oder der gut informierte Bürger heute. In Transit, 13. 1997 nyár.

fejlődésében, egy közös vonással rendelkeznek: ezen kommunikációs formák mind szövegalapúak, és az írástudás magas fokát feltételezi használatuk. A fejlődő országokban, az írástudatlanság magas fokát szem előtt tartva, a kormányzati rendszerek továbbfejlesztése a nemzetközi kommunikációs technológia révén más megközelítést kíván meg. Mint egyik dél-afrikai NGO-képviselő megfogalmazta: „Hogyan lehet a személyi számítógép működését elmagyarázni olyan embereknek, aki alig tudnak olvasni, és az elektromosság alapelveit sem értik annak elérhetetlensége következtében (Mansell–When 1998: 77).

Nem csoda, hogy a Globális civil társadalom 2002 című évkönyv éppen a hagyományos 20. századi médiák, a nyomtatott sajtó, a rádió és a televízió fejlődő országokbeli – főként afrikai – elterjedésével, illetve a demokrácia és a gazdasági fejlődés elősegítése szempontjából való alkalmazásaival, e folyamat felzárkózáshoz nyújtott lehetőségével foglalkozott (Deane–Njonjo–Fackson 2002: 171–191), amelyet a „másik információs forradalomnak” nevez, és az új 21. századi elektronikus médiákat ebben a vonatkozásban nem is elemezte! A globális Dél eszerint tehát „nem kortársa” a globális Északnak és a Nyugatnak a 21. században, hanem ott még a 20. század feladatai várnak megoldásra, lehetőleg a már megismert zsákutcák elkerülésére törekedve az alternatív, demokratikus médiahasználat elősegítésével. Az elemzés azonban a perspektívák és az alternatívák megléte mellett nagyban táplálja a felzárkózással kapcsolatos szkepszist, hiszen megmutatja, hogy

a globális Észak, Nyugat és Dél között tátongó évszázados szakadékon belül még mélyebb hasadások vannak a Délen belül is, régióként, illetve város és vidék, férfi–nő és gyerek között. Olyan természetűek ezek a szakadékok, amelyeket a 20. század fejlődése a globális Nyugaton és Északon belül ellentmondásos formákban, de részben éppen a médiák kommercializáltan orientált fejlődése révén hidalt át. A szakadék a két világ között a médiák fejlődésében olyan, mintha az állampolgárság kiterjedését a 19. században T. H. Marshall elemzése alapján (Marshall 1991: 50–59) koncentrikus körökkel szemléltetnénk a magánjogok, közjogok, szociális jogok, környezeti jogok köreivel, és míg ebben a sémában a globális Észak és Nyugat aktorai már az állampolgárság szocioökológiai tartalmán vitatkoznak a 21. században, addig a Dél még az állampolgárság egyenlőségének minimális alapjai megteremtése körül kínlódik, amely a másik világban nagyjából már a 19. század történetébe tartozik.

A globális civil tiltakozás az új média

A globalizáció elleni tiltakozó mozgalmak igen nagy mértékben függnek a saját elektronikus média megnyitotta kommunikációs kapcsolatlehetőségtől. Az ilyen horizontális és vertikális kommunikációs költségeket az eddiginél jóval nagyobb mértékben csökkentő kommunikációs kapcsolatrendszer mintegy szervezethelyettesítő funkciót lát el, ezért az internetes kommunikációs szabadság védelme az új mozgalmak számára alapvető fontosságú. A szólásszabadság klasszikus

liberális és baloldali értéke a saját médiához való szabadságként jelenik meg az internetre épülő globális mozgalmakban (Conley–Patterson 2000: 211–225). Míg a modernizációs mozgalmak, a klasszikus polgári és munkásmozgalmak lételeme a sajtó szabadsága, illetve a saját sajtó kiépítése volt, addig a posztmodernizációs mozgalmak a sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságot mind a „naturáliákban”, mind pedig a globális virtuális térben egyaránt igénylik a maguk számára a diszkurzív terek létrehozásával, a kommunikációs közösségek kialakításával, a tiltakozás mobilizálásának számtalan hatékony technikájával együtt, amelyek így új tartalmat és terjedelmet igényelnek a klasszikus demokratikus jogoknak. A globális demokrácia intézményei még nincsenek meg (Held–McGrew 1999), de e globális demokrácia problémái már előbb jelennek meg a virtuális térben, mint a démosz igényei, egyelőre még csak a nemzetállamokkal és intézményeikkel szemben támasztott igényekként (Hick–Teplitsky 2000: 52–65). Azonban nyilvánvaló, hogy a rendvédelem globális funkciói előbb-utóbb ebben az egyelőre nem állam uralta térben is meg fognak nyilvánulni egyre erősebben, mint azt a nemzeti rendőrségek adat- és gazdaságvédelmi szekcióinak létrehozása, illetve a rendvédelmi szervek egyelőre még csak a nemzetállami jogrendszereken belül érvényesíthető reakciói, és azokon túlmutató „vállalatiérdek- és csoportérdek”-érvényesítési stratégiái mutatják.

A globalizált, illetve a globalizációellenes mozgalmak számára egyaránt létfontosságú virtuális agorájuk, szerveződési terük szabadsága, hiszen ez mobilizációjuknak talán a legfontosabb terepe. Azonban az államok és a nemzetközi szervezetek érdekeit védő adminisztratív-politikai ellenőrzés erre a területre is kiterjeszteni igyekszik uralmát, ellenőrizni kívánja ezt a korábban a szabad szerveződés területén szolgáló terepet (Wright 2000: 200–211; Evarard 2000: 135–151). Ahogyan a gyülekezési és szólásszabadság alapvető volt minden demokratikus tömegmozgalom számára ahhoz, hogy a hatalmon lévőkkel szemben garantált mobilizációs politikai térre tehessen

szert, és az ennek biztosításáért folytatott küzdelem végigkíséri a társadalmi mozgalmak és a politikai tiltakozás történetét a 19–20. században, úgy az új, a 21. századi civil mozgalmak és virtuális közösségeik számára az „utcai csatatér”, majd az azt követő média- és nyilvánosságbeli konfliktusok mellett – amelyek a korábbi mozgalmak reális és virtuális küzdőterei voltak – most megjelenik a komputer közvetítette kommunikáció virtuális terének kiegészítő terepe, és e terep szabadságának, illetve politikailag motivált ellenőrzés-mentesítésének garantálása. A civil mozgalmak tiltakozásában relatíve elkülöníthetőek egymástól az ún. alapkonzfliktusok, pl. a szociális problémák a munkásmozgalom, az ökológiaiak a zöldmozgalmak esetében, és az ún. járulékos konfliktusok, amelyek az alapkonzfliktusokra való mobilizáció és diskurzus akadályozása ellen irányulnak, mint az egyesülési, gyülekezési és szólásszabadsággal, a rendőri avagy másféle politikai-adminisztratív beavatkozásokkal kapcsolatos problémák. A mai civil mozgalmak alapkonzfliktusai a globalizáció szociális, ökológiai és demokratikus szempontból fellépő problémái, és járulékos konfliktusai között, mint a fentebbi idézet mutatja, jelen vannak a hagyományos, 20. századi egyesülési, gyülekezési és sajtó-, illetve véleménynyilvánítási problémák, azonban újként jelentkeznek a virtuális kommunikációs tér, az internetes hálózatok szabadságának, a szólás, egyesülés és gyülekezés a virtuális térben biztosításának kérdései az adminisztratív és politikai kontrollal, és a nyílt avagy rejtett beavatkozással, manipulációval, cenzúrával szemben.

A „Globális mozgalom a nép beleszólásáért a 21. század médiájába és kommunikációjába” (A Global Movement for People's Voices in Media and Communication in the 21st Century)⁵ elnevezésű globális NGO-hálózat azonos címet viselő felhívásában nagyon jól dokumentálja ezeket az igényeket, és érdekes elemzéseket és célkitűzéseket fogalmaz meg, eléggé részletesen kifejtve, amelyből ezúttal csak szemléltető céllal idézünk.

⁵ (<http://www.communica.org/index.html>)

Az elektronikus kommunikáció az interneten a kormányzatok ellenőrzésének céltáblájává vált a társadalom ügyeinek kommunikációjáról folytatott nyilvános viták megkezdésével. Világszerte teljes az internet ellenőrzése... nagy internetes szolgáltatók az öncenzúra egyik formájaként együttműködnek a kormánnyal és a rendőrséggel... A média kommercializálódása és tulajdonlásának koncentrációja következtében a nyilvánosság megsérül, és nem felel meg a társadalom politikai és kulturális igényeinek, beleértve a vélemények sokféleségének megnyilvánulását, a kulturális kifejezés és a nyelvek sokszínűségét, amely a demokrácia előfeltétele. Ez nem csupán a hagyományos médiában zajlik, hanem befolyásolja az internetet is.

Javaslatunk a CIVIL TÁRSADALOM és az NGO-k nemzetközi szövetségének kialakítására irányul a médiával és a kommunikációval kapcsolatos munka koordinálására. Úgy véljük, hogy új társadalmi mozgalomra van szükség ezen a területen, amely nemzetközileg működik. A civil társadalom szervezeteinek együtt kell működniük a médiában és a kommunikációban a társadalmi változás elérésére. A médianak és a kommunikációnak ugyanis nagy szerepe van abban, hogy elérhetik-e társadalomváltó céljait... s ehhez küzdeniük kell a cenzúra nyílt és burkolt formái ellen... Biztosítanunk kell, hogy az egyszerű polgár hangja megjelenhessen a médiában és az interneten!

Alapvető értékeink és céljaink:

A hozzáférhetőség és az elérhetőség

A kommunikációhoz való jog

A különbség kifejezésének joga

A biztonság a magánélet és a titok sérthetetlenségében

Megfelelő kulturális környezet.

Az elektronikus médiák közvetítésével zajló új diskurzus és a virtuális közösségi hálózatok demokrácielméleti szempontú elemzői sokszor idézik a német filozófus, Jürgen Habermas kommunikatív-közösség-konceptióját (idézi Szabó 1989: 181–187). A diskurzus résztvevőit a címzett globális elitek, illetve ágenseik, a mozgalmi aktivisták és szimpatizánsok, valamint az érdeklődő, az aktivisták által mobilizálni kívánt globális közvélemény alkotják. A diskurzus közvetítője az

elektronikus média, az internet, illetve az ahhoz kapcsolódó kommunikációs hálózatok. A diskurzus, a kommunikáció maga válik az akció, a szerveződés formájává, ugyanakkor a célok kommunikálójá is. Ez a globális-virtuális-civil kommunikációs közösségek egyik típusát alkotó folyamat adja a mai civil mozgalmak és virtuális közösségeik egyik nagyon fontos, újnak mondható sajátosságát. A modernizáció 19–20. századi mozgalmait az írott sajtó, a nyomtatás révén kommunikálták, amelyet később az elektronikus média, főként a televízió szorított háttérbe, hogy majd a globális és az antiglobalizációs mozgalmak az elektronikus kommunikáció új formái révén kerüljenek kapcsolatba tagjaikkal és környezetükkel. Az akciókat megelőző és kísérő szervezés, az akció lefolytatása, majd az azt követő belső és nyilvános viták egyaránt az elektronikus, komputerizált kommunikáció révén zajlanak. A globalizációellenes mozgalmak ezzel átvesszik és saját céljaikra alkalmazzák a globalizált struktúrák saját kommunikációs rendszerét, annak alternatív felhasználása révén tiltakoznak a globalizáció ellen.

A globális elektronikus kommunikáció maga is a tiltakozás médiuma lett, így a nagy nemzetközi szervezetek adatbankjaiba történő behatolás, az ott elhelyezett tiltakozó szignálók és logók készítése, a tiltakozó célú „hackerizmus”, avagy a tömeges e-mail levelek küldésével történő tiltakozás egyaránt ennek a megszervezését szolgálhatják (Locke 1999: 211–222). Ez azonban többnyire kísérőjelensége a globális szervezetek és konferenciák elleni direkt akcióknak. A direkt akciók a korábbi radikális mozgalmak által a címzettekkel szembeni demonstratív és direkt kényszerítő tiltakozási formák megszervezésének hagyományát fejlesztik tovább. Az akciók a résztvevők sokféleségének és sokféle motívumának, kapcsolódásának következtében csak részben koordináltak és szervezettek. A globális kommunikációs kampányok által mobilizált csoportok akciói azonos helyen és időben zajló rendezvények ellen párhuzamosan és egymást keresztezve is végbeemelhetnek. Emiatt az akciók

sokszínű palettája nem jellemezhető egységesen. Egészeiben véve vegyes stratégiát foglal magában, amelyben a konvencionális elemek mellett az erőszakos és jogellenes formák különböző mértékben, de helyet kapnak. Mivel nincsen felelős koordinációs bázis, mint a nemzetállamokban szervezett tiltakozások és kampányok esetében, az elfogadott akcióformákra való korlátozódás aligha kérhető számon. A legtöbb esetben nem adnak ki legális demonstrációs engedélyeket a rendvédelmi szervek a rendezvény közvetlen helyszínén, esetleg korlátozzák ott a bármely célú szabad mozgást, s ilyenkor az egyébként legális, közvetítő jellegű tiltakozások szervezői és résztvevői is, amennyiben belépnek az elzárt terekre avagy megkísérlik a behatolást, szabályszegést követnek el, felelősségre vonhatók, főként, ha szembeszegülnek a rendvédelmi szervekkel, és illegális behatolást kísérelnek meg pl. kerítések lebontásával. A közrendvédelmi partnerség hiánya, illetve ellehetetlenülése így megnöveli a tiltakozók direkt-kényszerítő jellegű tiltakozásának valószínűségét. A heterogén és eltérő célokat és stratégiákat követő tiltakozási potenciálon belül pedig nagy valószínűséggel akadnak olyanok, akik az engedélyezett akciók, pl. tüntetés során avagy annak kísérőjeként illegális, tárgyak elleni erőszakot jelentő rongálást, vagy akár személyeket is veszélyeztető ellenállást folytatnak. Elhíresült pl. a francia José Bové McDonald's-ellenes akciója (Bové és Dufour 2002), avagy a más globális üzlethálózatok – mint a Nike – elleni rongálások.

A posztmodern, globalizáció elleni civil mozgalmak tiltakozásolvasata, -értelmezése sokféle lehet, mást és mást jelenthet a résztvevők, a szimpatizánsok, az ellenfelek és a közönség számára. Nincsen egységes célrendszere, szervezeti kerete, akcióformája és stratégiája, és ennek megfelelően a „happening” dramaturgiája és annak visszhangjai egyaránt sokféleképpen variálódnak. A heterogenitás, a radikalizmus és a rendezvényi rizikók növekedése az elektronikus médiához kötődő mobilizációs mintával együtt visszatérő sajátosságai a globális rendezvények egyre növekvő

sokaságának, és a globalizációellenes globális ellenelit kialakulását jelzik. Ennek az ellenelitnek a rekrutációja a sok szabad idővel és kulturális tökével, valamint kommunikatív potenciállal és hatékonysággal rendelkező, a jóléti demokráciákban kialakult radikális baloldali-alternatív miliő, amely a baloldali-alternatív mozgalmak új tiltakozási potenciálját alkotta meg a globális társadalmi-politikai térben. Mobilizációjának lehetőségét a globális problémák tudatosítását elősegítő globális kommunikációs rendszerek és az azok szélesebb körű hozzáférhetőségével kialakuló szervezeti és mobilizációs hálózatok hordozzák.

gyefogyott tiltakoz sok

A kollektív cselekvést átalakító új tendenciák hazai formáinak érzékeltetésére hosszabban idézem Csapody Tamás, civil társadalomkutató és békeaktivista saját élményen alapuló beszámolóját és elemzését a március 20-án a budapesti Hősök terén szervezett „Békejel Plusz 2005” elnevezésű rendezvényről, ahol a Humanista Mozgalom és más szervezetek fáklyákkal jelenítették meg a nemzetközi békemozgalom szimbólumát.

Az Emléklap szerint én vagyok az 1575. fáklyát tartó önkéntes a Humanista Mozgalom Békejel Plusz 2005 nevű rendezvényén, a Hősök terén, március 20-án. Állítólag összesen kétezeren alkottuk az idén az élő békejelet. Az előre „le-e-mailezett” rend szerint megjelentem a megbeszélt szektorban 17 órára, átvettem a fáklyámat, és vártam a sötétedést s az azt követő közös fáklyagyújtást. Addig is jöttek az utcazenészek, gólyalábasok, dobosok, mutatványosok, zsonglőrök. Az Ismeretlen katona sírja mellett felállított színpadról dübörgött a diszkózene, a tér másik oldalán felállított humanista sátonál hosszú sor álldogált. Besötétedett, a fáklyák kigyúltak. Szívet melengető érzés volt a békekörben állni, szép látvány lehetett fentről a hatalmas, világító békejel. Csak azt nem lehetett tudni, hogy pontosan mi ez, ami szív-melengető és szemet gyönyörködtető, hiszen

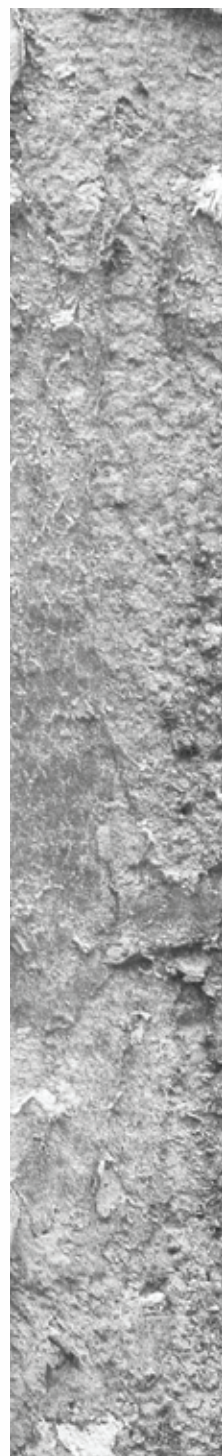
nem derült ki, hogy pontosan miért vagyunk itt. ...Az egész magyar mozgalmi szektor gyenge és megosztott... Ebben a kiüresedett és atomizálódott mozgalmi szektorban a Humanista Mozgalom (egyben párt) jelenti a folytonosságot és az egységet. A narancsszínbe öltözött nemzetközi, 130 országra kiterjedő „pártmozgalom” remek érzékkel telepszik rá a mozgalomtöredékekre és csoportocskákra. A humanisták nem bíbelődnek a párbeszéddel, hanem a szovjet típusú kommunista ideológia talaján állva hangyaszorgalommal szervezkednek és hozzák létre a már nem illegális (kommunista) sejtjeiket (műhelyek, körök, beszélgetőfórumok). Ez egy politikai szekta, amely kiscsoportos módszerrel, az általános humanista ideák oldaláról közelítve próbálja megnyerni – elsődlegesen – a 14–24 év közötti korosztályt. Meg tudják szólítani azokat a fiatalokat és azokat az idősebb jóhiszemű társadalmi „csellengőket”, valamint az örök reménykedőket, akik nem találják helyüket a családban, az iskolában, a mozgalmakban és a társadalomban, s akik még képesek valóban lelkesedni nemes célokért. Nekik szervezik az utcai bulikat. ... A mozgalom/párt éppen a fogyasztásra és a szórakozásra épülő módszerekkel tudja megközelíteni és mobilizálni a fiatalokat. A multinacionális cégek középszintű alkalmazottai közül kikerülő humanista vezetők a multiktól átvett módszerekkel és kommunikációs technikákkal szervezik a „humanista civil társadalmat” és a békebulikat. A nem éppen alternatív gondolkodásáról híres menedzserréteg egyrészt a középosztály gyermekeit, másrészt a morális, egzisztenciális, mozgalmi lecsúszás hatásán állókat próbálja összefogni. A humanistákat és a megszólított fiatalokat összekötő tulajdonság: a lázadás képességének a hiánya. Az internetezők, a gyorséttermekben falatozók, a plázákba és diszkókba járók, a mindenben középre igazodók fiatal népe ez; ők a kommersz és szórakoztató, kockázatmentes és gyors fogyasztásra alkalmas soft békemozgalom képviselői. És ettől lesz a békejel kiherélt médiaesemény és szórakoztató buli (Csapody 2005).

Csapody Tamás láttelepe – függetlenül a konkrét rendezvény megítélésétől – bizonyos általános tendenciákra hívja fel figyelmünket, amelyek nem csupán magyar vonatkozásúak, ahogyan ő is utal erre, hanem globális, vagy legalábbis a jóléti demokráciákban elterjedt tendenciák. Kibontakozik egyfajta öncélú aktivizmus, amely nem a társadalmi-politikai ügyekben érdekelt, hanem magának a rendezvénynek a hangulata, mobilitásélménye vonzza. „Ügy nélküli elkötelezettség”, amely rátelepszik meglévő, esetleg hagyományokkal rendelkező témákra, amilyen Csapody példájában a béke ügye, illetve az iraki háború elutasítása, avagy teljes öncéllal csak az „action” érdekes, mint a nálunk is megjelent „flashmob” akciókban, ahol interneten, e-maillal előkészített, egymás számára idegen emberek csoportjai vesznek részt azonos helyen azonos tevékenységben, mint a párnacsata a Nyugati téren. „Nálunk 2003 augusztusában tartották az első esernyős flashmobot, a mobemberek azóta ittak már zacskós kakaót egy vasútállomáson, olvastak fejjel lefelé tartott újságot a metróban, néhány héttel ezelőtt pedig a drogtörvény elleni tiltakozásul a Képviselői Irodaház és a Parlament között szívtak el egy-egy marihuánás cigarettát” (Féderer 2005).

A flashmob mozgalmi cél nélküli mobilizáció, amely azonban azokra a társadalmi jellemzőkre épít, amelyeket Csapody kiemel a Humanista Mozgalom bázisában; magas képzettség, flexibilis életmód, az elkötelezettség hiánya, ám készség és képesség az aktivizmusra. Ezek a sajátosságok ügyek mentén elkötelezetten ugyanakkor a globális mozgalmakkal közös jellemzők, amelyek létrejötte és működése elképzelhetetlen a virtuális közösséget megalapozó mobil elektromos kommunikációs rendszerek globalizmusa és a mobil globális elitek és ellenelitek nélkül.

A flashmobok az interneten talált definíció szerint egyének vagy csoport interneten szervezett akciói, gyorsan és észrevétlenül előkészített rövid, nem konvencionális, illetve meghökkentő tömeges akciókból állnak, amelyek rövid tartamát követően a résztvevők gyorsan elosznak a spontán tömegben. Célja az egyéni és kollektív szórakozás – amennyiben üzleti avagy politikai érdek csatlakozik hozzá, akkor ez nem az igazi. Tehát valójában olyan kollektív, szervezett cselekvésről van szó, amely az internet virtuális közösségét (Kiss–Boda 2005; Bayer–Bajoni–Lázár 2005; Molnár 2005: 101–127) egy pillanatra valóra váltja, hogy azután a korábbi kommunikáció részesei ismét eltűnjenek a járókelők névtelen tömegében. A flashmob gyakorlata rövid idő alatt globális jelenséggé vált, elvértve számoltak csak be vele kapcsolatban

kiseb problémákról, pl. rendőrségi nyomozásról vagy biztonsági öök erőszakos reakcióiról. Hitelt érdemlő forrás a rendezvények gyakoriságáról, a résztvevők számáról, illetve a reakciótípusokról egyelőre nem ismert. Kardos Gábor filozófus publicisztikájában, hasonlóan Csapody Tamás írásához, eléggé kritikusan szemléli a jelenséget; a valódi közösségek és kollektivitás válságjelenségeként értelmezi. A tömegindividualizmus megnyilvánulása, úgy nélküli elkötelezettség, művészet nélküli happening és performance nem vezethet a közösségformák megújításához, sem pedig a közterületek rituális visszahódításához (Kardos 2005).

Korai lenne még a flashmob jelenség profilját megrajzolni, túl kevés a feldolgozható tapasztalat, nem ismeretesek kutatási eredmények. Mindenesre jól látható a magyar társadalom nyitottsága az interneten futótűzként elterjedő tendenciára. A szociális kísérletezés credo nélkül megfelelő képességek és erőforrások alapján kialakíthatja a kollektív cselekvéshez való viszonyban az önbizalmat, amely más mobilizációk részesévé teheti a flashmob „ügyes ügytelenségére” nyitott fiatalokat. A társadalmi hálózatok, amelyek jelentős társadalmi-politikai mozgalmak kialakulásához kötődnek, sokfélék, és nem zárhatnánk ki, hogy a virtuális közösségből az utcára tett első lépéseket majd esetleg tartalmilag orientált társadalmi-politikai ügyek vezérlik.

A „mob” jelensége egyébként nem új, csak új módon jelenik meg a flashmobban. A részlegesen koordinált tömegcselekvés azóta kísérőjelensége a célra orientált mozgalmi cselekvésnek, amióta kollektív cselekvés létezik az emberi társadalmakban. A vallási mozgalmakhoz az emberek jó része nem azért csatlakozott, mert akár a legcsekélyebb fogalma lett volna az új vallásról, hanem mert sokan voltak, volt akció, rítus, szimbólumok, tömeges cselekvés, és ugyanez volt a jellemző az összes politikai mozgalmakra is. Nyilvánvalóan létezik a modernizálódott társadalmakban a „tömegemberek” típusa, amely keresi a közvetlen tömegélményt, mert élvezi azt, és számára mindegy, hogy társadalmi mozgalom, közösségi

ünnep vagy vallási rítus jelenti a tömegcselekvés keretét.

A nemzetközi szakirodalom az ún. „reflexív aktivizmus”, illetve a „posztmodern riot” kifejezésekkel jelöli az aktivizmus mai tendenciáival kapcsolatos érdekes folyamatokat, amelyek ma már nálunk is tapasztalhatóak. A posztmodern, reflexív aktivizmus, illetve a posztmodern riot kategóriái azt a társadalmi-kulturális kontextusvesztést írják le a globális mozgalmakban, amely a néppárti tendenciát is jellemzi a pártfejlődésben. Ahogyan a pártok minden társadalmi, kulturális és vallási csoport felé nyitottakká kívánnak válni, úgy a társadalmi aktivizmus reflexívvé válása a hagyományos helyi, vallási, politikai közösségekbe gyökerezett aktivizmus helyett a szabadon megválasztott, a világ bármely pontján jelentkező ügyekhez vállalt elkötelezettséget jelenti. Míg imaginárius példában adott kisváros valamely jómódú negyedének lakói hagyományosan a helyi vakok intézetének adták adományaikat valamely egyház közvetítésével, a posztmodern korban tőlük távol eső földrészek gyermekkatonáit próbálják meg visszavezetni a társadalomba globális NGO-k közvetítésével. A hagyományos regionális, kulturális, politikai kontextus erejét veszíti a társadalmi aktivizmus csatornáinak kijelölésében, és az elkötelezettségek szabadon áramlanak szét a világ ügyei felé.

A posztmodern riot kategóriája hasonló folyamatokra utal konkrét rendezvény vonatkozásában. Ahogy egy technozenei felvonuláson sorakozó szórakoztató kamionok más-más zenét bögnek egymás mellett, a korábban homogén, „egyesített ügyű” rendezvények – pl. a szakszervezeti felvonulás, a zöld- és a feminista tiltakozás – egyetlen integrált rendezvényen, illetve annak informális, spontán leágazásai mentén jelennek meg együtt az olyan nagy globalizációkritikus tüntetéseken, amelyeket Seattle és Porto Alegre óta rendszeresen lát a világ. A rendezvény központi gerince egy-egy találkozó elutasítása, avagy laza összefoglaló követelések, pl. egyszeri adósságelengedés a szegény országoknak, avagy a Tobin-adó bevezetése, de ezek mentén

a szekciók sokasága jelenik meg, a szakszervezeti, a zöld, a feminista stb. aktivisták, akik, sajátjuknak tekintve a rendezvényt, a maguk altémáját kultiválják azon. A riot lehet közös tömeges erőszakcselekvés is, amelyet a különféle szekciók máshogy és máshogy értenek, pl. az anarchisták mint normál stratégiai elemet, a szakszervezetiek pedig esetleg mint a kiáltó igazságtalanságok miatti elfogadható forradalmi erőszakot. A globalizált, posztmodern társadalmakban jelentősen megnőtt azoknak a száma, akik sok szabad idővel, kulturális és anyagi forrással térbeli és társadalmi útkeresést folytatnak a divat, a turizmus és a társadalmi elkötelezettség valamilyen sajátos kombinációját jelentő életúttal.

A Csapody által röviden profilírozott mozgalmi szervezet megfelel a globális civil társadalom különféle szervezeti profiljainak, globális aktivizmust szervez, gazdasági és politikai kapcsolatokat ápol, integrálni igyekszik a „csellengők” támogatását. A globalizáció kritikus szociológusa, Zygmunt Bauman (2002: 121–157) a jóléti és a kiszolgáltatott csavargást, mobilitást tekinti a globális elit és a globális nincstelenek közötti formális hasonlóságnak; míg a globális elit tagjai turisztikai vagy társadalmi okokból csellenghetnek a világban, addig a csavargásra kényszerült nincstelenek a migránsok tömegét alkotják. A „felesleges ember” típusa a klasszikus orosz regényből köszön vissza a globalizált világ „alulról” és „felülről”, a hagyományos társadalmi béklyóktól és magatartásszabályozóktól egyaránt megszabadított karaktereinek.

Az „ahogy esik, úgy puffan” mentalitás egyaránt jellemzi a globalizációkritikus rendezvények és a flashmob akciók résztvevőinek bizonyos csoportjait, a jóléti és biztonsági keretekben szocializálódott, a hagyományos törésvonalak mobilizációs hatásától függetlenedő, széles internetes virtuális közegekben mozgó fiatalokat. A virtuális közösség túlnő a valóságoson, a játékos ötletek konkretizálására, utcaszínházzá formálására való karneváli törekvés öccellá válhat. Profiljában különböző ez az aktivizmus a korábbi mozgalmi generációkétól, hiszen ott korábban

a jólét és biztonság feltételeinek adott volta a posztmaterialista, ökopax témákhoz kapcsolta a hatvanas évektől a nyolcvanas évekig a fiatalok nagy részét, ma pedig a jólét és biztonság, valamint a globális virtualizmus az absztrakt kozmopolita elkötelezettségben, illetve a partikuláris individualista stratégiákban, drámajátékos cselekvésimitációkban testesül meg.

Kétségtelen, hogy a régi és az új generációk politikai egymás mellett élése alapvetően eltérő egzisztenciális élményekkel és orientációkkal rendelkező aktivistatípusokat állít szembe egymással; az ügyek mellett esetleg akár fundamentalista módon elkötelezett idős „igazhívőket”, és a játékos, flexibilis, a mobilizációt és a mozgalmat öccellának tekintő, az életformákkal való kísérletezést kereső fiatalokat. Ezek egyébként produktív munkamegosztást hozhatnak létre, mint pl. a globalizációkritikus mozgalmakban, ahol a diskurzus kialakítói és vezéregyéniségei nagyrészt a hatvanas évek új baloldaláról jöttek vagy annak örökségét ápolják – lásd a globálisan izmosodó Che Guevara- és Castro-kultuszt –, az utcai aktivisták azonban többnyire a fiatal generációból jött professzionisták (Della Porta–Tarrow 2005).

A jóléti társadalom azonban maga sem egyseges, ahogyan a franciaországi riot-ban láttuk, a hagyományos szociális és etnikai témák mobilizációs töltete a mégoly jól szervezett társadalmakban is elsöprővé válhat. Nem beszélhetünk olyan vállveregető progresszizmussal a „hagyományos vajaskenyér-politikáról”, az „egyre nagyobb torta” illúziójáról, mint tették az új társadalmi mozgalmak elemezői a hetvenes-nyolcvanas években, mert a kemény materialista vajaskenyér-témák ideje a politikában nem múlt el a régi EU-tagállamokban sem attól, hogy a fogyasztói jólét bátyái mögött viszonylag széles ifjúsági réteg hódolhat szórakozási szokásainak társadalmi-közösségi területeken. Ugyanezekben a társadalmakban a kirekesztett fiatalok széles tömegei térnek vissza a 19. századi géprombolás, társadalmi banditizmus és anarchia eszköztárához a nyugati Metropoliszokban és azok peremén. Nem prognosztizálható, hogy a játékos társadalmi kísérletezés luxusa lehetne-e

mindenkié a globalizált világban, amely a javak és a hiányok globalizációját egyaránt tartalmazza, s a klasszikus szegénymozgalmakat és a szociális mozgalmakat a világ minden pontján újratermelni látszik a globális elit mozgásaival párhuzamosan.

A civil társadalom fejlődése Nyugaton és Keleten

A civil társadalom a 20. századig kritikai koncepcióként jelentkezett a társadalom és politika elméletében és gyakorlatában, és a politikai túlhatalomtól és uniformizáltságtól megszabaduló autonóm társadalmat jelentette. A 20. század végére a globális fejlődéstendenciák átalakítják a társadalom és a politika szerkezetét oly módon, hogy a korábbi „metodológiai nacionalizmusnak” a nemzeti társadalmat, kultúrát, gazdaságot „A” Társadalommal, Kultúrával, Gazdasággal azonosító szemlélete elavulttá válik (Castells 2005; Jensen–Miszlivetz 2005). Kialakulnak a társadalmi és a politikai viszonyok nemzeti kereteken túlnyúló hálózata, amelyek a korábbi „nemzeti” társadalom és „nemzeti” állam területileg szervezett egységei felett átnyúló globális társadalmi és politikai hálózatok létrehozását eredményezik. Ennek hatásai jelentkeznek az állam és a jogfelfogás és intézményrendszer egy sor átalakulási tendenciájában. Azonban elmosódottakká válnak ezáltal a korábban világosan definiálhatóknak vélt jogi és politikai fogalmak, állam, állampolgár és jogviszonyaik a globális kereteken belül átértelmeződnek.

Kontinensünkön a globalizálódás tendenciáit az europaizálódás és a regionalizálódás tendenciái közvetítik. Ezek következtében kiüresednek, hatalmukat veszítik a nemzetállami szinten megszervezett társadalmi-politikai rendszerek. Erősödnek az Egyesült Európának, valamint régióinak politikai és társadalmi erőcentrumai, hatalmuk és tevékenységük új jogi és politikai intézmények keretébe illeszkedik bele. Ebben a folyamatban fokozatosan eltűnhetnek az európai szinten szerveződő integrációs, illetve regionális keretekben a

korábbi Kelet és Nyugat sajátosságai, és új közös európai kultúra és intézményrendszer körvonalai jelennek meg egy ellentmondásos folyamat hatására. Míg Keleten a civil társadalom a politika és a kultúra területén fejlődött, addig Nyugaton a gazdasági-társadalmi szférában. Az egyesülő Európa civil társadalmi egyszerre válhatnak a Nyugat alternatív mozgalmainak és a Kelet ellenzéki mozgalmainak közös örököseivé a progresszív demokrácia, a grass-roots tradíciók intézményesülése révén, amelyre az európai alkotmányozási folyamatban voltak már érezhető tendenciák, így pl. az európai népszavazás intézményében vagy az EU politikájának civil partnerségi koncepcióiban (Arató 2005).

Keleten a civil társadalom folytonos megszaki-tásokkal fejlődött, amelyek viszont az instabilitás következtében rákényszerítik az innovációra és a flexibilis, rugalmas alkalmazkodásra. Nyugaton a civil fejlődést a stabil keretek között zajló hosszabb távú és folyamatos akkumuláció kumulatív folyamatai jellemzik. A Kelet hozadéka az európai civil társadalom fejlődésének érdekében a folytonos intézményi és eljárási innováció, míg a Nyugaté az intézményes stabilitás és hatékonyság. Az innováció és a stabilitás megfelelő egyensúlyának kialakítása az európai civil társadalom fejlődésében egyszerre kell, hogy támaszkodjék a Kelet és a Nyugat hagyományaira ahhoz, hogy Európa megállja a helyét a kibontakozó globális versengésben.

Magyarországon 1989 után a civil társadalom ügyeinek szabályozottsága, illetve e szabályozás révén források juttatása a szektornak különféle – nemzetközileg is innovatívnak számító – intézményekben jelenik meg. A kalkulált 1%-os felajánlások alapján álló Nemzeti Civil Alap (Sebestyén 2005) megszervezése olyan elosztási mód, amely korporatív-neokorporatív jelleggel az állam beavatkozásával biztosít forrásokat a civil társadalomnak. Nehezen várható el az ilyen rendszerektől, hogy pártatlanul és igazságosan működjenek, és ne jelenjék meg bennük részrehajlás. Ezeket a veszélyeket nálunk sem sikerült teljesen elkerülni. Egyébként a civil társadalommal kapcsolatosan

itthon és másutt is jelentős legitimációs problémák lépnek fel: mely szervezetek és milyen kört képviselve léphetnek fel a civil társadalom avagy bizonyos szegmensei nevében? És milyen alapon dönthetnének civil szervezetek más civil szervezetek támogatási ügyeiben? A civil szervezetek létviszonyaira és anyagi viszonyaira vonatkozó szabályoknak áttekinthetőeknek, igazságosaknak, fairnek és legitimnek kell lenniük ahhoz, hogy a civil társadalom szereplői elfogadják azokat, mint tevékenységi kereteket. Amennyiben ilyen keretek jönnek létre, a civil szektor szolidaritása és kooperációja alakulhat ki, ilyen keretek híján pedig individualizáció, fragmentáció, konfliktusok. A fair és igazságos szabályozásnak egyszerre kell esélyegyenlőséget biztosítania, ugyanakkor pedig segítenie a valamilyen szempontból lemaradók felzárkóztatását pozitív diszkrimináció révén. A magyar civil társadalom szereplői között nagy számban találhatók meg a nemzetközi és európai civil hálózatokból kisorult, főként vidéki, falusi közegben tevékenykedő forrásszegény szervezetek. A fairness és a szolidaritás korlátja – akár a civil társadalomban, akár más területeken – a versengő érdekek pluralitása mind a szektoron belül, mind pedig a szektor egyes szegmensei között.

Az állam szerepe a korporatív/neokorporatív rendszerekben nem elhanyagolható, és nem ér véget csupán a jogállami szabályozás kialakításában, hanem a rendszer az állami vagy államilag közvetített támogatásokra épül fel (Zimmer-Priller 2004). Az USA-beli és az angolszász pluralista rendszerekben ezzel szemben az állam pusztán elvileg a pártatlan döntőbíró szerepkörére korlátozódhat, és a civil szervezetek a szabad versengés révén elnyert hatalom, befolyás és siker mértékében rendelkezhetnek társadalmi-politikai súllyal és hatással. Míg az agrár- és az egyéb munkavállalói érdekszervezetek az eddigi tapasztalatok szerint aktívan tiltakozva európai és nemzetállami szinten beilleszkednek a rendelkezésre álló érdekképviselési és védelmi rendszerekbe, a globalizációkritikus mozgalmak és a szélsőjobboldali extremista mozgalmak, illetve a vallási-etnikai

fundamentalisták azok a szereplői a tiltakozási kultúrának a mai jóléti demokráciákban, amelyek felrúgják a politikai és intézményes konszenzust, és nem konvencionális vagy akár erőszakos eszközökkel is tiltakoznak. A globalizációkritikus mozgalmak tiltakozásai nagyrészt ritualizálódtak; reaktívan lépnek fel a különféle globális elitálálkozók színhelyein, és proaktívan saját globális rendezvényeiken, a Szociális Világ Fórumon (Jakab 2005: 156–171), illetve annak helyi, regionális rendezvényhálózatán. A szélsőjobboldali extremizmus és a fundamentalista vallási-etnikai, főként a mohamedán világból származó migráns etnikai csoportok a mozgalmak és ellenmozgalmak konfliktusos viszonyában állnak egymással. Jól mutatta ezt Hollandiában a Theo van Gogh elleni merénylet utóhatásainak dinamikája, és hosszabb távon, nem közvetlen reakcióként a Le Pen-féle nemzeti radikalizmus és a 2005. novemberi etnikai lázongás (riot) Franciaországban. Ilyen nagy méretű és erőszakos „riot” Európában ritka volt eddig, az USA-ban viszont régóta szerepel a kollektív cselekvés, főként a spanyol ajkúak és a feketék tiltakozási kultúrájában.

Az EU magas jóléti színvonala és a környező avagy távoli, a tömeges migrációt kibocsátó országok szintje közötti növekvő szakadék kilátástalanná teszi a rendpárti politikát, amely a francia esetben a részben magyar származású Nicolas Sarkozy⁶ nevéhez fűződő politikai irányvonal. A zéró tolerancia nem jelent választ a migrációs kihívásra és a jóléti szakadék növekvő igazságtalanságára, hívják fel a figyelmet az éppen Franciaországból az Attackal, az egyik befolyásos globalizációkritikus hálózattal (Grefe–Greffarth–Schumann 2003) megindult globalizációkritikus gondolatok. A strukturális problémák közrendvédelmiékként történő kezelése veszélyezteti a jogállamot, és túlterheli a belbiztonsági szolgáltatásokat. Az EU strukturális és kollektív megoldások keresése nélkül nehezen szabadulhat meg az

⁶ Tornádó: Nicolas Sarkozy politikai pályája. Political Capital Füzetek 1. Budapest. 2005.

olyan erőszakspirál kialakulásától, amely az USA történetének vissza-visszatérő kontraproduktív tendenciája. Az etnikai riot elterjedése és elmélyülése csak hosszabb távú, az EU jelenlegi gazdasági-szociális modelljén túlmutató, a globális igazságosságot és az állampolgárság kereteit átformáló, a jelenlegi rendszer logikája alapján ma utópikusnak tűnő megoldások gyakorlati alkalmazásától függ – vélik a kritikus társadalomkutatók a több rendőrért kiáltó politikusokkal szemben. Nem kevesebb forog kockán, mint az európai jólét és biztonság jövője, márpedig az európai politikának ezek biztosítása a célja és értelme.

Magyarországot eddig elkerülték az ilyen típusú kihívások. Míg Nyugat-Európa kultúrájában a posztkolonializmus problematikája a politikai kultúrát illetően sem megkerülhető, a gyarmati múlt hiánya csupán közvetett tapasztalatává teszi a posztkolonializmus problémáját a magyar politika számára. Az EU azonban „kívülről” és „alulról”, az új tagokat is beleértve, feltűnően egységes, fehér, keresztény és nagyon gazdag, tehát az EU-tag magyar politika és társadalom távlatilag nem fog megszabadulni ezektől a konfliktusoktól, még akkor sem, ha a jelenlegi tiltakozási struktúra és közrendvédelmi politika szinte teljesen mentes az efféle problémáktól.

Az állam kiemelkedő szerepe korporatív rendszerünkben a politikai pártokat is kapcsolatba hozza a civil társadalommal. A pártok nem csupán az államon keresztül, hanem közvetlenül is fontos szerepet töltenek be a civil szektor vonatkozásában. Támogatást keresnek a civil szervezetek körében, és megkísérik kiépíteni szatellit-szervezeteiket a szektorban. A magyar pártrendszer erősen polarizált a két nagy párt jobb- és baloldali holdudvarai felé. Míg a két blokk egyetért a civil szektor mint egész támogatásában, mégis megvannak a sajátos preferenciáik a hozzájuk közelebb álló szervezetek és hálózatok támogatására. A jobboldal a történelmi egyházak civil szféráját, bizonyos agrár- és vidéki szervezeteket, és újabban a polgári köröket tudja a magáénak, míg a baloldal a szekularizált „civil”

különbéle válfajait, a budapesti szervezeteket, az érdekvédőket, avagy a globalizációkritikus mozgalmak egy részét is. Míg a jobboldal egyfajta „organikus” civil társadalmi korporatizmust képvisel, a baloldal az 1%-os szabályozás és az NCA rendszereivel a szervezeti versengés és pluralizmus modelljét állítja szembe. A jobboldal civil szférája a 2002 óta kialakult polgári körök mozgalmával modernizálódott, dinamizálódott, a baloldal pedig a globalizációkritikus globális mozgalmak egyelőre felfelé ívelő trendjét fordíthatja saját hasznára. A magyar civil szektort hasonló törésvonalak, politikailag releváns társadalmi konfliktusok és csoportszerkezetek metszik keresztül, mint a pártrendszert (Körösényi-Tóth-Török 2003: 131–147). A kommunista múlthoz és az egyházakhoz való viszony fontos, míg a materialista-posztmaterialista megosztottság jelen van, de nem olyan erősen, mint Nyugat-Európában. Fontos még a város-vidék különbség, és nem elhanyagolható az etnikai törésvonal szerepe, amely nem csupán a roma szervezetek tarka palettáját, hanem a nemzetiségi önkormányzati rendszer segítségével megszervezett más etnikai alapú civil szervezeteket is magában foglalja.

Összefoglalva, a magyar civil társadalom integrálódott a globális és az európai civil társadalomba, megjelennek itt a globális és az európai trendek hatásai. Sajátos vonása a korporatív modell és a pluralizmussal kapcsolatos problémák az állam, a pártok, az egyházak és a különféle civil szervezetek oldalán egyaránt. A rendszerváltás előtti fejlődés, illetve a rendszerváltás hagyományai, az antikommunista disszidens mozgalmak szellemisége jelen van a szektorban, főleg a civil elit szintjén. A szektorra vonatkozó szabályozás ötvözi a plurális és korporatista elemeket, de döntően etatista és korporatív jellegű, ennyiben megfelel az EU modelljének, és eltér az USA-beli szabad versenyes modellől. A posztkommunista rendszereket jellemző szűkösség a magánadkozás terén a régió egészében oldódni látszik, növekszik a helyi magántőke és a régióban jelenlévő nagy multinacionális vállalatok filantrópiája, és az állampolgárok egyre inkább élhetnek az új,

az önkéntes munkával kapcsolatos szabályozás révén szabad idejük és energiájuk felajánlásának eszközeivel, amelyek anyagi forrásaik szűkössége mellett is rendelkezésükre állhatnak. Ezek a tendenciák oldhatják az etatista-korporatív modellt, és erősíthetik a pluralizmus elemeit a szektorban.

A pártpolitika orientáló szerepe azonban Magyarországon pártrendszerünk bipoláris jellegének esetleges felerősödésével még növelheti is a civil társadalom politikai mozgósításának – illetve a civil társadalmon belül a jobb- és a baloldali orientációjú „pillérek” kialakításának – lehetőségét.

Hivatkozott irodalom

- Albrow, Marti** (1998): Abschied vom Nationalstaat. Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- Anheier, Helmut et al.** (szerk.) (2001): Global Civil Society 2001. Centre for Civil Society and Centre for the Study of Global Governance. London School of Economics and Political Science. Oxford: Oxford U. P. (Magyarul: Anheier, Helmut–Marlies Glasius–Mary Kaldor (szerk.) (2004): Globális civil társadalom 1–2. 217–250. Budapest: Typotex.).
- Arató Krisztina** (2005): A civil szervezetek és az Európai Unió. Civil Szemle, 4: 102–133.
- Bauman, Zygmunt** (2002): Globalizáció: a társadalmi következmények. Szeged: Szukits.
- Bayer József** (1999): A politikatudomány alapjai. Budapest: Napvilág.
- Bayer József - Bajomi-Lázár Péter** (szerk.) (2005): Globalizáció, média, politika. Budapest: MTA PTI.
- Beck, Ulrich** (szerk.) (1998a): Politik der Globalisierung. Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- Beck, Ulrich** (szerk.) (1998b): Perspektiven der Weltgesellschaft. Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- Benczik Vilmos** (2003): A másodlagos szóbeliség nyelvi kihívása. Világosság, 2003 (1–2): 141–147.
- Bové, José-Francois Dufour** (2002): A világ nem eladó. Parasztok a „korcs-étel” ellen. Kaposvár: Magnus Design Stúdió. Kft.
- Brunnengraber, Achim-Ansgar Klein-Heike Walk** (Hrsg.) (2001): NGOs als Legitimationsressource. Opladen: Leske-Budrich.
- Castells, Manuel** (1997): The Power of Identity. The Information Age. Vol. 2. Oxford: Blackwell.
- Castells, Manuel** (2005): A hálózati társadalom kialakulása I. Budapest: Gondolat–Infonia.
- Comor, Edward** (2001): The Role of Communication in Global Civil Society: Forces, Processes, Prospects. International Studies Quarterly, Vol. (45): 405.
- Conley, Marshall–Christina Patterson** (2000): Communications, Human Rights and Cyberspace. In Human Rights and the Internet. Hick, Halpin és Hoskins (szerk.). Great Britain: MacMillan Press.
- Csapody Tamás** (2005): Plusz vagy mínusz. Népszabadság. 2005. április 26.
- Dalos Rimma - Kiss Endre** (szerk.) (2000): Bal, jobb, harmadik út. Budapest: FES.
- Deane, James-Njonjo, Mue-Fackson, Banda** (2002): The Other Information Revolution: Media and Empowerment in Developing Countries. In Global Civil Society 2002. Marlies Glasius, Mary Kaldor és Helmut Anheier (szerk.). Oxford: Oxford University Press.
- Della Porta, Donatela–Hanspeter Kriesi–Dieter Rucht** (szerk.) (1999): Social Movements in a Globalizing World. London: MacMillan Press.
- Della Porta, Donatella–Sidney Tarrow** (szerk.) (2005): Transnational Protest and Global Activism. Lanham: Rowman and Littlefield Publ.
- Deutsch, K.W.** (1986): The Nerves of Government. New York: The Free Press.
- Evarard, Jerry** (2000): Virtual States. The Internet and the boundaries of the nation states. London and New York: Routledge.
- Féderer Ágnes** (2005): Párnacsata a Nyugati téren. Népszabadság. 2005. november 11.
- Fricz Tamás** (2001): A párt nem vész el, csak átalakul? Politikatudományi Szemle, Vol. (10)3: 5–29.

- Glatz Ferenc** (szerk.) (1997): Globalizáció és nemzeti érdek. Budapest: MTA.
- Granovetter, Mark** (1991): A gyenge kötések ereje. In Társadalmak rejtett hálózata. Angelusz Róbert és Tardos Róbert (szerk.). Budapest: MKI.
- Grefe, Christiane–Mathias Greffarth–Harald Schumann** (2003): Attac. Hamburg: Rowolt.
- György Péter** (2002): MEMEX. A könyvbe zárt tudás a 21. században. Budapest: Magvető.
- Hick, Steven–Ariel Teplitsky** (2000): Internet Solidarity: Grassroots Movement Struggles for Human Rights. In Human Rights and the Internet. Hick, Halpin és Hoskins (szerk.). Great Britain: MacMillan Press.
- Jakab Kinga** (2005): Globalizációkritikus mozgalmak és a Szociális Világ Fórum. In Civil társadalom: elmélet és gyakorlat. Szabó Máté (szerk.). Budapest: Rejtjel.
- Jensen, Jody–Miszlivetz Ferenc** (2005): Globális civil társadalom. Civil Szemle, 2: 5–25.
- Kardos Gábor** (2005): Flashmob. Népszabadság. 2005. december 5.
- Kiss Balázs** (2001): Politikai kommunikáció az Interneten. In Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira. Kunszt Márta és Laczkóné Tuka Ágnes (szerk.). 260. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Kiss Balázs - Boda Zsolt** (2001): Politikai kommunikáció az Interneten. Politikatudományi Szemle, 4.
- Kiss Balázs - Boda Zsolt** (2005): Politika az interneten. Budapest: Századvég.
- Klein, Ansgar–Ruud Koopmans–Heiko Geiling** (szerk.) (2001): Globalisierung-Partizipation-Protest. Opladen: Leske-Budrich.
- Korten, David C.** (1996): Tőkés társaságok világhuralma. Budapest: Kapu.
- Kovács Gábor** (1998): Mozaikdemokrácia vagy elituralom? Világosság, 2: 34–49.
- Körösényi András–Tóth Csaba–Török Gábor** (2003): A magyar politikai rendszer. Budapest: Osiris.
- Krajcsi Attila** (2000): Az internettel kapcsolatos régi problémák. Jel-Kép, 3: 3–11.
- Leggewie, Claus** (1997): Netziens oder der gut informierte Bürger heute. Transit, 13. Sommer 3.
- Locke, Trevor** (1999): Participation, inclusion and netactivism: how the Internet invents new forms of democratic activity. In Digital Democracy. Discourse and Decision Making in the Information Age. Barry N. Hauge és Brian D. Loader (szerk.). London–New York: Routledge.
- Mansell, Robin–Uta When** (szerk.) (1998): Knowledge Societies: Information Technology for Sustainable Development. 77. United Nations: Oxford U.P.
- Marshall, T. H.** (1991): Az állampolgárság fejlődése a 19. század végéig. In A jóléti állam. Ferge Zsuzsa és Lévai Katalin (szerk.). Budapest: T-Twins.
- Masuda, Yoneji** (1988): Az információs társadalom. Budapest: OMIK.
- Mény, Yves** (1999): Five (hypo)theses on Democracy and its Future. In Progressive Governance for the 21st Century, Conference Proceedings, 122. Florence: European University Institute.
- Molnár János - Kiss Endre** (szerk.) (1999): Megérteni a Globalizációt. 27–11. Budapest: FES.
- Molnár Szilárd** (2005): Civil aktivitás az Interneten. In Tanulmányok a részvételi demokrácia gyakorlatáról. Márkus Eszter (szerk.). Budapest: Nonprofit Szektor Analízis Program-EMLA Egyesület.
- Naisbitt, John** (1982): Megatrendek. Budapest: OMIK.
- Nyíri Kristóf** (1998): Globális társadalom és lokális kultúra a hálózottság korában. Magyar Tudomány, (11): 1286–1297.

- Nyíri Kristóf** (1999): Castells-The Information Age. Replika, 6: 157–181.
- Nyíri Kristóf** (szerk.) (2001): Mobil információs társadalom. Budapest: MTA.
- Pintér Róbert** (2000): A globális információs társadalom. Jel-Kép, 3: 11–27.
- Sándor Klára** (2003): Lehet-e valóságos a virtuális közösség? Világosság, 1–2: 131–141.
- Sassen, Saskia** (1991): The Global City. Princeton N.J.: Princeton U.P.
- Sassen, Saskia** (1998): Globalization and its Discontent. New York: The New Press.
- Sassen, Saskia** (2000): Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában. Budapest: Helikon.
- Sebestyén István** (2005): Civil dilemmák. Budapest: Civitalis Egyesület.
- Stern, Geoffrey** (2000): The Structure of International Society. London-New York: Pinter.
- Szabó Máté** (szerk.) (1989): Politikai ökológia. Budapest: ELTE.
- Ujhelyi Adrienn** (2003): Információs társadalom-lélektan. Világosság, 3–4: 183–195.
- Virilio, Paul** (2002): Az információs bomba. Kaposvár: Magnus Design Stúdió Kft.
- Warketin, Craig–Karen Mingst** (2000): International Institutions, the State, and the Global Civil Society in the Age of the World Wide Web. Global Governance, Vol. (6): 250–251.
- Wright, Steve** (2000): Political Control and the Internet. In Human Rights and the Internet. Hick, Halpin és Hoskins (szerk.). Great Britain: MacMillan Press.
- Zimmer, Annette–Eckhard Priller** (szerk.) (2004): Future of Civil Society. Wiesbaden: VS Verlag.
- Zürn, Michael** (1998): Regieren Jenseits des Nationalstaates. Suhrkamp. Frankfurt am Main.